

Nr 82.

Av herr **Lindblad, Ernst**, om *åvägbringande av utredning och förslag i fråga om erläggande i vissa naturaprodukter av arrendeavgifterna för utarrenderad kronojord m. m.*

Vid fjorårets arrendevärderingar rådde en viss tvekan hos uppskattningsmännen, huru man skulle sätta de nya arrendevärdena å kronodomäner inför de nya prislägen, som inträtt på jordbrukets olika områden. En väsentlig höjning i arrendena ansågs berättigad, men då sådan föreslogs, uppstod tveksamhet, huruvida man skulle våga fortsätta med den vanligen förekommande och föreskrivna arrendetiden av 20 år eller stanna vid en lägre, då det ju kunde anses alltför riskabelt att binda arrendatorerna för en så lång tid som 20 (ja, i regel 23) år framåt vid de högre värdena. I det län jag tillhör stannade uppskattningsmännen vid att föreslå alternativen: *20 år som regel, 10 år om arrendatorerna av en sammanhörande komplex av gårdar (exempelvis Tullgarnsgodset)* allmänt enade sig om den lägre arrendetiden. Något avgörande torde ännu icke träffats härom; domänstyrelsen har ännu ej slutbehandlat de nyss inkomna värderingarne.

Under höstens lopp har i tidskriften Lantmannen den 12 oktober förre jordbruksministern hovstallmästaren Gösta Tamm tagit till orda i en uppsats, som jag tillåter mig avtrycka som bilaga till denna motion.

Det torde vara omöjligt att förneka, att inför så stora växlingar, som den gångna tiden medfört och som ännu kunna komma, måhända i rakt motsatt riktning, det vore önskvärt, att arrendena hade större anpasslighet efter tidsomständigheterna. Jag kan ej dela herr Tamms uppfattning att »i följd av optionsrättens inverkan och en viss efterlåtenhet från uppskattningsnämudernas sida kronoarrenden i regel äro lägre än jämförliga privata arrenden». Jag har i tjugu års tid som domänintendent strävat till att hålla *samma* arrendevärden, som äro gängse i fråga om enskild jord, och därvid också sökt att bortarbета de avträdessummor, som i vissa län, såsom känt är, ofta förekomma vid arrendeöverlåtelser. Att vid transport av arrenden på senare tider ingen regel därvidlag kan hållas vid makt, ligger i öppen dag, då speku-

tionen, ej minst i jordbruk — köp såväl som arrenden — tagit våldsam fart.

Det kan emellertid sättas i fråga, om en så stor rörlighet i arrendebeloppen är önskvärd, som den av herr Tamm förordade. Det är många andra faktorer än spannmålsprisen, som få avgörande betydelse för jordbrukets ekonomi. Bland annat har det nog sin olägenhet, att just under ett av *missväxt* framkallat högt spannmålspris arrendatorns utgift i och för arrendet blir *större* än ett annat år med normal årsväxt och ordinära pris. Det torde därför vara riktigast att upptaga den tankegång, som domänstyrelsen den 10 juni 1886 gjorde sig till tolk för, då det föreslogs, att » $\frac{1}{5}$ av arrendet skulle beräknas i penningar och övriga $\frac{4}{5}$ efter medium av årsmarkegången för sista 10 åren omsättas till spannmål — $\frac{1}{3}$ råg, $\frac{1}{3}$ korn och $\frac{1}{3}$ havre — att för varje år lösas efter det löpande årets markegångspris». Det kan även tänkas, att man med hänsyn till ladugårdens avkastning, som i allt nutida lantbruk har så stor betydelse, även toge med en annan kassaartikel. Det erbjuder sig en analogi från den gamla avlöningsmetoden för rikets prästerskap: lösen av viss kvantitet *spannmål* och *smör* efter markegång. Regeln kunde då tänkas bli: arrendet bestämmes i ett visst *kontant belopp*, motsvarande $\frac{1}{5}$ av det tänkta arrendet samt i övrigt $\frac{1}{5}$ i smör, $\frac{1}{5}$ i råg, $\frac{1}{5}$ i havre och $\frac{1}{5}$ i korn eller eventuellt vete, där korn ej med fördel odlas. Naturaprestationerna skulle lösas efter årets markegång.

Man har även sett förordas från visst län (Värmland) att viss prestation dagsverken eller körslor skulle ingå i arrendet. För enskilda jordarrenden, liksom för kronans del, där skogsbruk förekommer (å kronopark med mera), kan nog en sådan bestämmelse vara på sin plats, men då bör också prestationen *utgå in natura*.

Det är nämligen ingen lätt sak att bestämma markegångspris på dagsverken och körslor och låter sig knappast *med tillförlitlighet* göra, då variationerna i fråga om sådant äro väsentligt mycket större än i fråga om spannmåls- och smörprisen.

Jag får med anledning av det nu anförda hemställa,

att riksdagen ville i skrivelse till Kungl. Maj:t anhålla, att, efter undersökning, förslag till riksdagen avgives om arrendeavgifternas erläggande vid utarrendering av kronojord (och eventuellt ecklesiastik boställsjord) helt eller delvis med viss vikt spannmål och smör att lösas efter årets markegångspris.

Stockholm den 20 januari 1919.

Ernst Lindblad.

Bilaga.

**Kan kronan vara tillfredsställd med nuvarande arrendebelopp
från sina domäner?**

Av hovstallmästaren *Gösta Tamm.*

»Den överspekulation, som på 1870-talet gjorde sig gällande på snart sagt alla områden av den ekonomiska verksamheten, lämnade såsom naturligt var icke statens arrendeväsen oberört, utan ledde till högt uppdrivna anbud vid arrendeauktionerna, likasom även därtill att äldre arrenden övergingo i nya händer emot erläggande av stundom orimligt höga avträdessummor till de förutvarande arrendeinnehavarna.»

Dessa ord yttrades till statsrådsprotokollet av dåvarande finansministern, när han år 1887 gick att taga ställning till en av den då inträffade lågkonjunkturen framkallad begäran från kronoarrendatorerna om en allmän nedsättning av arrendebeloppen, och säkerligen stå vi nu snart inför samma företeelse, som den av finansministern sålunda skisserade. Icke nog med att de arrendebelopp, vilka avtalats för nu gällande arrenden av kronans domäner, med det sjunkande penningvärdet te sig synnerligen oförmånliga för staten-jordägaren och således med visshet måste komma att höjas allt efter som tillfälle därtill gives, utan de täta överlåtelseerna till rent svindlande avträdesbelopp visa också, att kronoarrendena i det allmänna medvetandet undergått en högst betydande värdestegring. Således: under högkonjunkturerna på 1870-talet en dålig situation för staten-jordägaren, som ej får ut den i allmänna marknaden gällande avkastningen av sin jord, men en god sådan för arrendatorn, som med de höga prisen på jordens produkter får en mer än rimlig avkastning av sitt arrende, vare sig han själv utövar det eller mot en ofta uppdriven ersättning avträder detsamma till någon annan.

Så kommer omslaget; 1880-talets lågkonjunktur nedpressar spannmålsprisen, och ställningen blir alldeles ombytt. Arrendena hava under den föregående tiden blivit höjda över hela linjen till fördel för staten såsom inkomsttagare, men arrendatorerna stupa den ena efter den andra för tyngden av de avgälder, de under de goda tidernas spekulationsiver åtagit sig. Direkta lindringar och nedskrivningar krävas och givas, en allmän sänkning av arrendena vidtages, och så kommer nästa konjunkturväg och kastar åter om förhållandet. Ingen möjlighet till stabilitet i förhållandet mellan avgäldstagare och avgäldsgivare; ingen möjlighet att låta de 20-åriga arrendeavtalen smidigt avpassas efter rådande konjunkturer.

Och detta beror på, att enligt den från 1871 gällande grundsatsen alla arrenden bestämmas i pengar och icke såsom förut i de produkter, som jorden lämnar. Denna nya grundsats hade sitt stöd icke mindre i behovet att åstadkomma förenkling i uppbörds- och redogörelseverket, än i vunnen erfarenhet om olägenheterna av det förra betalningssättet, såsom i hög grad försvårande möjligheten såväl för arrendatorerna att kalkylera sina utgifter som för kronan att

beräkna sina inkomster. Åt penningen som den enda tillförlitliga mätaren av alla slags värden gavs härigenom ett erkännande utan varje eftergift, ett erkännande vari man har att söka grunden till de förr antydda missförhållandena.

Det må nämligen vara sant, att forna tiders jordbruksdrift, där spannmålstunnan var den naturliga värdemätaren, i nutiden har förändrats och att vid denna drift en mångfald faktorer medverka, vilka icke äga något sammanhang med priset på jordbruksprodukter eller kunna till sina verkningar bedömas utan tillhjälp av penningen såsom värdemätare, men å andra sidan har det väl av det just nu allt annat överskyggande folknäringsproblemet blivit fullt klart, att i allt huvudsakligt är det dock jordens produkter eller vad till människans dagliga uppehälle kräves, som i grund och botten reglerar alla värden.

Fråga statstjänaren och industriarbetaren om de icke skulle sett en fördel uti, att deras löner nu som i forna tider hade varit beräknade i naturaförmåner, fråga jordbruksarbetaren, om han ej kommit till insikt att systemet stat och lön är ett för honom förmånligt avlöningssätt, fråga jordägaren, om han icke gärna skulle hava sett, att det arrendekontrakt, som han för 5 å 10 år sedan gjorde upp, bestämt avgälden i spannmål eller mjölk, och svaren skola nog utan tvekan utfalla jakande. Ställ samma fråga på arrendatorn, och han skall visserligen svara, att naturligtvis är det för honom nu vida fördelaktigare att för tunnlandet giva ett arrende av 12 kronor (vilket är medeltalet av arrendena från statens domäner, ett arrende som i nuvarande tider för innehavaren helt enkelt är en lysande affär) än att giva en tunna spannmål, men han skall icke kunna förneka, att det senare vore ett för båda parterna fullt rättvist arrende, som icke skulle drabba honom själv hårdare i hög- än i lågkonjunktur.

Men framförallt gäller det här att söka ett svar på den frågan, vilket är för *staten* förmånligare: att uppbära avkastningen av sina domäner i ett för hela arrendeperioden fastställt oföränderligt penningbelopp, eller att hava samma arrendebelopp upptaget i spannmål att eventuellt lösas efter det pris, som för varje år är gällande i allmänna marknaden.

Belysande härvid är att gå något tillbaka till den tid, då kronoarrendena utgingo i spannmål att levereras in natura eller att lösas efter vissa grunder. 1799 års kungl. kungörelse var härvid den grundläggande för hela det förra århundradet ända till 1871. I densamma säges att »som ett arrende i penningar, stadgadt genom öfverbud vid Auction, måste under hela arrendetiden blifva oföränderligt, antingen varuprisen och myntet stiga eller falla, varigenom Vi och Kronan eller Arrendatorn sättas i lidande, så anse Vi bäst vara, at för varje Kongsgård, efter des storlek, ett visst tunnetal i spannmål bestämmes, såsom fast och oryggelig arrendeafgift, att levereras antingen in natura, eller betalas med penningar efter markegången, och at deremot blott fördelen af ladugården, samt alla andra under arrendet begripne förmoner, ställas under Auction för penningefgift». Vidare bestämdes, »at spannmålsafgiften efter tunnlandet af varje Kongsgårds öppna åkerjord, utsattes til en tunna af gårdens hela, eller tvenne tunnor af den årligen besådde jorden, hälften Råg och hälften Korn». Huvudparten av arrendet var således redan då spannmålstunnan och detta accentuerades än kraftigare genom 1810 års kungl. kungörelse, vari det säges att »Kronans inkomst af de bortarrenderade Kronogodsen kunde göras säkrare och af myntets stigande eller fallande mera oberoende, om alla de under Arrendet begripne förmoner, vilka hittills blivit ställde under Auction för penningar, hädanefter utbjudes emot afgift i Spannemål att levereras in natura, eller betalas i

penningar efter Ortens årliga Markegång, eller ock, där omständigheterna sådant föranleda, emot afgift i Hö, vilket alltid bör efter Ortens årliga Markegång lösas.»

1847 års kungl. kungörelse ändrade intet i den principen, att huvudsakliga arrendet skulle utgå i spannmål; den endast inför på förhand bestämda minimi- och maximibelopp i spannmål, varefter en på auktion bjuden kontant städja fick vara det som avgjorde, vem som skulle erhålla arrendet.

1850—1851 års riksdag införde de 10-åriga medelmarkegångsprisen i stället för årsprisen såsom norm för arrendespannmålets inlösen och kungörelse därom utfärdades 1855. Därmed var den grund undanryckt, varpå spannmålsarrendets rättvisa vilade. Sedan ej längre arrendebeloppet kunde automatiskt och smidigt följa de växlande konjunkturerna, fanns ej mera skäl att motsätta sig den för- enkling i uppbörden, som ligger i ett en gång för hela perioden bestämt årligt penningebelopp såsom arrende, och bestämmelserna härom infördes också, såsom sagt, genom 1871 års författning.

Det dröjde emellertid icke länge, förrän olägenheterna av dessa bestämmelser visade sig. Det är redan anført, att kronoarrendatorerna, vilka hade att erlægga kontanta arrenden sådana de blivit uppdrivna under 70-talets högkonjunktur, — då dessutom den i sådant avseende reglerande optionsrätten varit borttagen — år 1887 hade begärt lindringar i sina villkor sedan lågkonjunkturer hade inträffat. Domänstyrelsens behandling av dessa klagomål är synnerligen belysande. I det yttrande, som avgavs till domänstyrelsens protokoll den 10 juni 1886, framhölls bland annat, att ställningen vore allra sämst för de arrendatorer, som hade att erlægga sina arrenden i penningar, och bäst för det fåtal som ännu hade spannmålsarrenden att lösas efter årets markegångspris. Då någon nämnvärd höjning av spannmålsprisen icke vore att under den närmaste framtiden motse, vore fara för handen, att, därest icke någon ändring till arrendatorernas fördel vidtoges i bestämmelserna för arrendeavgifternas utgörande, flertalet arrendatorer ginge sin ruin till mötes. På angivna grunder hemställdes att, med ändring av gällande bestämmelser, arrendena för kronans domäner vid ny utarrendering måtte bestämmas i spannmål, att lösas efter årsmarkegång.

Domänstyrelsen själv ansåg, att staten till det dåvarande betryckets lindring borde träda emellan endast för så vitt och i den mån detta hade sin grund i den inträffade förändringen i konjunkturerna, vilken varit av beskaffenhet att kunna lika litet av arrendatorerna som från kronans sida förutses. Därför föreslog styrelsen en sådan förändring i sättet för arrendeavgifternas utgörande, att en femtedel av dessa skulle beräknas i penningar, men övriga fyra femtedelar efter medium av årsmarkegången åren 1876—1885 omsättas till spannmål, $\frac{1}{3}$ råg, $\frac{1}{3}$ korn och $\frac{1}{3}$ havre, att för varje år lösas efter det löpande årets markegångspris. De i nedgående stadda spannmålsprisen skulle då komma att öva ett motsvarande inflytande på arrendebeloppet, under det att å andra sidan utsikt skulle bevaras åt kronan att vid en åter inträdande stegring i spannmålsprisen genom stigande arrenden vinna ersättning för vad den nu eftergäve.

Kungl. Maj:t, som erkände, att arrendeavgifternas bestämmande, till större eller mindre del, i spannmål medför den fördelen att göra arrendatorerna mindre beroende av växlingar i sadesprisen, följde dock ej domänstyrelsen, utan föredrog att genom tillfällig nedsättning i arrendena giva arrendatorerna den begärda lindringen. Så har sedermera vid upprepade tillfällen ånyo skett, men nu, sedan

konjunkturen å spannmålsmarknaden och därmed värdet på kronoarrendena nått en höjd som väl aldrig tillförene, nu står kronan där som den förlorande parten utan möjlighet att reglera ställningen på annat sätt, än att under nästa tjugo år vid inträffande ledigheter höja arrendebeloppen. Och långt dessförinnan har kanske en ny lågkonjunktur inträffat, och så har staten att åter möta nedsättningsanspråk från arrendatorernas sida. Således — såsom redan blivit sagt — ingen stabilitet, ingen anpassningsmöjlighet i det rådande systemet. Allt synes således tala för att staten såsom jordägare icke har någon fördel av att bibehålla penningen som ursprunglig värdeämätare på arrendena, och återstår då att visa, huruvida en återgång till spannmålsarrenden skulle hava givit staten möjlighet att under rådande förhållanden erhålla de inkomster av sina domäner, som motsvara de normala, under tagen hänsyn till det reducerade penningvärdet.

I sådant syfte äro i följande tabeller uppgjorda vissa kalkyler.

Tabell 1.

År	Arrendebelopp kronor	Markegångspris (årspris)						Arrendesumman motsvarar efter årets pris i spannmål: antal deciton	
		Råg		Korn		Havre		Råg och korn, hälften vardera	Råg, korn och havre $\frac{1}{3}$ vardera
		Hl.	D. ton	Hl.	D. ton	Hl.	D. ton		
1901.....	2,300,990	8,48	11,58	7,70	12,05	4,67	10,—	194,666	205,404
1904.....	2,283,234	8,55	11,69	7,50	11,59	5,03	10,45	196,154	203,070
1907.....	2,238,463	10,16	14,39	8,24	12,99	5,26	11,79	163,510	171,441
1910.....	2,176,636	8,63	11,77	8,04	12,35	4,71	9,69	180,484	193,134
1913.....	2,238,699	9,40	13,18	8,81	12,63	5,20	10,67	173,474	184,104
Medeltal för åren 1900—1913:								181,656	191,430

Av tabell 1 framgår, att, om för de fjorton normala åren 1900—1913 de inflytande arrendebeloppen efter motsvarande års markegångspris förvandlats i spannmål, skulle statens avkastning hava bestått i 18,000 resp. 19,000 ton spannmål, allteftersom densamma beräknats i råg och korn, hälften vardera, eller $\frac{1}{3}$ råg, $\frac{1}{3}$ korn och $\frac{1}{3}$ havre. Detta är nära nog detsamma som enligt 1799 års grunder eller icke mer än en tunna per tunnland, vilket ej är ägnat att förvåna, om man fasthåller vid den kända omständigheten, att till följd av optionsrättens inverkan och en viss efterlåtenhet från uppskattningsnämndernas sida kronoarrenden i regel äro lägre än jämförliga privata arrenden. Men även med dessa lågt beräknade spannmålskvantiteter skulle staten nu befinna sig i en avgjort gynnsammare ställning såsom framgår av följande:

Tabell 2.

År	Arrendebelopp Kronor	Markegångs- resp. maximipris Kronor						Om det i tab. 1 uträknade medel- talet för åren 1900—1913 av arren- debeloppet motsvarande spannmål — resp. 181,000 och 191,000 deciton — lägges till grund för arrendet å kronans domäner, motsvarar detta efter årets gällande pris kronor	
		Råg		Korn		Havre		Om spannmålen är 1/2 råg och 1/2 korn	Om spannmålen är 1/3 råg, 1/3 korn och 1/3 havre
		III.	D. ton	III.	D. ton	III.	D. ton		
1914.....	2,102,443	12,48	17,09	10,59	16,27	7,85	16,25	3,030,000	3,165,000
1915.....	2,160,576	15,12	21,14	12,88	20,12	8,44	17,18	3,768,000	3,732,000
1916.....	2,128,200	—	21,—	—	20,50	—	17,—	3,769,000	3,732,000
1917.....	—	—	30,—	—	25,—	—	22,—	4,980,000	4,895,000
1918.....	—	—	39,—	—	33,—	—	30,—	6,476,000	6,494,000

Av tabellen framgår, att statens inkomst genom de under krisåren stigande spannmålspriserna skulle hava ökats från 2,238,699 kronor år 1913 till icke mindre än 6,5 miljoner innevarande år, en stigning nog så berättigad och fullt i överensstämmelse med penningevärdets fall.

Kan det sålunda anses ådagalagt, att staten såsom inkomsttagare av sina domäner icke kan hava annat än fördelar av att återgå till spannmålsarrenden, så måhända det skulle kunna invändas, att för den icke obetydliga och för samhället synnerligen viktiga klass av medborgare, som kronoarrendatorerna utgöra, det skulle vara en olägenhet, och att dessa skulle kunna bliva ekonomiskt allt för hårt betungade, särskilt i tider av högkonjunktur. Så är dock näppeligen förhållandet. Huru än med själva bestämmandet av arrendebeloppets storlek förfares, kommer väl därvid alltid att tagas hänsyn till vad just den ifrågavarande egendomen i genomsnitt och under normala förhållanden kan komma att avkasta. Tillvägagångssättet torde lämpligen kunna vara det, att vid arrendeuppskattningen föreslås en viss mängd spannmål av två eller tre slag, vilken skall utgöra det arrende, som eventuellt skall tillbjudas den som har optionsrätten eller annars tjäna till ledning såsom minimibelopp vid en auktion. Överbuden därvid göras sedan antingen kontant eller i det slag av spannmål, på förhand bestämt såsom det för egendomen ifråga lämpligaste.

Den kvantitet spannmål, som sålunda på det ena eller andra sättet blivit bestämd att utgå såsom arrende, förvandlas sedermera för varje år i penningar efter det officiella årspriset, detta må vara markegångs- eller såsom nu är fallet maximipris. Om man därvid ville utsträcka statens rätt därhän, att den skulle äga att vid behov utbekomma spannmålen in natura, så skulle detta endast stå i god samklang med de förhållanden och med de statsbehov, som kristiden skapat. Lagringslokaler för spannmålen mottagande finnas i de nya lagerhusen, och kronoarrendespannmålen skulle nu endast ingå som en naturlig och till sin storlek på förhand bestämd del av det svenska jordbrukets allmänna leverans-

plikt. Har då — och detta torde kunna förutsättas — kvantiteten blivit satt i ett riktigt förhållande till egendomens produktionsförmåga, så är ju arrendatorn städse förvissad att ej behöva lämna större kvantitet eller lösa densamma med annat eller högre pris än han i den öppna marknaden kan påräkna för samma myckenhet. Den absoluta storleken av arrendebeloppet kan således — då lösen förekommer, vilket väl torde bli det normala — bli växlande, men den till egendomens produktionsförmåga relativa storleken blir stabil. Arrendatorn behöver ej befara, att en inträffande lågkonjunktur skall göra avgälden för honom mera betungande, än när han bestämmer sig för att ikläda sig densamma, och staten å sin sida är förvissad, att, huru än konjunkturerna växla, hava i förhållande till penningevärdet samma relativa avkastning av sin jord. Systemet med avgäldens bestämmande in natura produkter förlänar åt förhållandet mellan avgäldstagaren Staten och avgäldsgivaren arrendatorn på en gång den stabilitet och den anpassningsförmåga, vilka — absolut önskvärda som de äro — en i penningar uppskattad avgäld icke kan giva.

Det må nu visserligen vara sant, att rättsförhållandet mellan kronan och arrendatorerna måste respekteras, och att således ingen ändring kan vidtagas i gällande avtal, men en omedelbar återgång till spannmålsarrenden för nyingångna avtal skulle för framtiden bespara kronan från att behöva, såsom nu, åtnöjas mot endast 29 % av den inkomst den rättsligen borde kunna hava av sina domäner.